

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2016

Veronika Mašková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Etika v díle Johna Stuarta Milla

Veronika Mašková

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Etika v díle Johna Stuarta Milla

Veronika Mašková

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň duben 2016

.....

Veronika Mašková

Poděkování:

Velmi děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Miloši Kratochvílovi, Ph.D., za jeho cenné rady, inspiraci, připomínky, trpělivost a metodické vedení bakalářské práce.

Veronika Mašková

Obsah

ÚVOD	7
1 ŽIVOT A DÍLO	8
2 UTILITARISMUS	10
2.1 JEREMY BENTHAM.....	10
2.2 JOHN STUART MILL A JEHO KONCEPT UTILITARISMU	11
2.3 PRVNÍ PRINCIP – ŠTĚSTÍ – CO JE A JAK K NĚMU?.....	11
2.4 TOUHA, PROSTŘEDEK I DOBRO O SOBĚ	17
2.5 UTILITARISTICKÁ SPRAVEDLNOST	20
3 SVOBODA	25
3.1 TYRANIE VĚTŠINY	25
3.2 SVOBODA MYŠLENÍ.....	28
3.3 SVOBODA JEDNOTLIVCE A JEHO JEDNÁNÍ.....	29
3.4 HRANICE ZASAHOVÁNÍ SPOLEČNOSTI	32
3.5 APLIKACE	32
4 ROVNOST	34
4.1 PŘIROZENOST, NEBO UMĚLÝ VÝTVOR?	34
4.2 MANŽELSTVÍ – VSTUP DO OTROCTVÍ.....	35
4.3 POVOLÁNÍ PODLE SVÉ VŮLE.....	36
4.4 UŽITEČNOST SVOBODNÉ ŽENY	38
ZÁVĚR	39
SEZNAM LITERATURY	41
RESUMÉ	43

Úvod

John Stuart Mill je v dnešní době známý především jako filosof a liberální ekonom devatenáctého století. Ve své práci se zaměřím na jeho politickou a morální filosofii, přičemž se budu snažit ukázat Milla jako člověka, který vždy bojoval za hodnoty spravedlnosti a svobody, a naopak odporoval týrání a bezpráví ve společnosti tehdejší Anglie.

Cílem této bakalářské práce tedy bude prezentace hlavních etických myšlenek v díle Johna Stuarta Milla. Zaměřím se na jeho tři díla. Prvním dílem, ze kterého budu vycházet je spis *Utilitarismus*, kde prezentuje svůj princip užitečnosti. Z tohoto principu pak dále vychází při své tvorbě. Dalším dílem, kterým se ve své práci budu zabírat, je dílo *O svobodě*, které již podle názvu odpovídá obsahu. Posledním dílem, které ve své práci představím je *Poddanství žen*, ve kterém Mill hájí postoj ženy ve společnosti a odporuje nadřazenosti mužů.

Pokusím se interpretovat myšlenky, které jsou přes dvě stě let staré, ale velmi významné, neboť se podotýkají každého jedince. Millův postoj k politické i morální filosofii značně přispěl při formování nejen ekonomických, ale i společenských teorií, přičemž nádech utilitarismu se prolíná celým jeho odkazem.

Struktura práce je rozdělena do čtyř částí. V první části představím Millův život a aspekty, které ho ovlivnily při jeho tvorbě i myšlení. Druhá část stručně zpracovává myšlenky utilitarismu Jeremyho Benthama, předchůdce a učitele Milla. Podrobněji se dále zaměřím na utilitarismus Millův. Třetí část je věnována především dílu *O svobodě*, jež je přínosem nejen pro liberalismus ale i pro individuální rozvoj jedince a jeho práva. Kapitola zahrnuje výklad postojů, jež Mill zaujímal vůči pravdě, zvykům a tradicím tehdejší doby. Práce bude zakončena kapitolou o rovnosti, kde se pokusím vystihnout Millův pojem rovnoprávnosti mezi mužem a ženou, představit jeho ideální stav manželství a vyzdvihnout Millovo nejvýznamnější argumenty proč zavést rovnost.

1 Život a dílo

John Stuart Mill se narodil 20. května roku 1806 v Londýně jako nejstarší syn Jamese Milla. Jeho otec byl prostého původu, ale dokázal na sebe upozornit svým dílem o dějinách Indie, které vytvořil během jednoho desetiletí. James Mill se svému synovi pokusil poskytnout co nejvyšší stupeň duševní výchovy během každého dne, přestože sám pracoval na svém díle.¹

Millův otec pracoval ve Východoindické společnosti, díky čemuž se seznámil s hospodářskou politikou a učením Davida Ricarda. Prostřednictvím otce se sblížil i s Benthamovým učením.² Svou pozornost upíral na ekonomickou, sociální i politickou situaci tehdejší Anglie.

Ve dvaceti letech si Mill prošel prvním duševním kolapsem, který změnil jeho smýšlení. Sám sobě si položil otázku, zdali by byl spokojený, pokud by uspěl jako reformátor. „*Dejme tomu, že by všechny tvoje cíle životní byly uskutečněny; že by všechny změny v zařízeních a názorech, které máš před očima, mohly být docela provedeny v tomto okamžiku; byla by to veliká radost a třeba štěstí pro tebe?*“³ Jeho odpověď byla jednoznačná, ale rozhodně ne pozitivní. Nyní neviděl smysl svého života a doufal, že zármutek sám přejde. Postrádal žádostivost po cílech, ke kterým, jak se domníval, byl velmi dobře připraven. Postrádal vášeň, která nestačila vzrůst, díky brzkému vyznamení. Bez chutě do života a s depresí strávil Mill přibližně půl roku. Naděje mu však svítila, když četl *Marmontelovy Memoiry*, které ho dohnaly k pláči. Díky tomuto si uvědomil, že nepřišel o veškerý cit.

Toto období mělo na jeho myšlení výrazný vliv. Přesto sám uvádí, „*nikdy věru jsem nekolísal v přesvědčení, že štěstí jest zkušebním kamenem všech pravidel chování a cílem života.*“⁴ Štěstí i prostředky k němu však začal vnímat odlišně od svého učitele. Ze štěstí nyní nečinil přímý cíl. Za šťastné lidi považoval takové, kteří upřeli svou pozornost jinam než jen na vlastní štěstí. Štěstí již nepovažoval za něco, čeho bychom mohli dosáhnout výpočtem. Za svůj účel bychom si měli volit vnější stránky života, a ne štěstí samo, čímž podle Isaiaha Berlina „*jednou ranou rozbíjí nejhrdější nárok, ba ústřední poučku benthamovského systému*“.⁵

¹ MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 4 – 7.

² Tamtéž, s. 44 – 45.

³ Tamtéž, s. 105.

⁴ Tamtéž, s. 111.

⁵ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999. s. 291.

Další změnou, kterou prošel, bylo uvědomění si, že i „*trapná vnímavost potřebuje právě tak býti pěstována jako činné schopnosti a musí býti živena i obohacována stejně jako vedena*“.⁶ Rozvoj citů se nyní stal součástí jeho etického i filosofického systému. Jeho myšlenky i náklonost se více obracely k tomu, co se mu jevilo jako nejvhodnější prostředek k tomuto cíli. Jana Miedzgová označuje tuto životní fázi za vzpuru proti víře mladosti, otci a zároveň za svobodné podrobení se novému kultu, jehož ztělesněním byla jeho budoucí manželka Harriet Taylorová.⁷ To však neznamená, že by některý směr ze své výchovy zapomněl, naopak tvořil a sjednocoval své i přejaté postoje.

Druhé duševní zkolabování přišlo, když mu otec zemřel na tuberkulózu.⁸ Mill kráčel v jeho šlépějích a pracoval u Východoindické společnosti jako úředník, později jako hlavní správce korespondence s Indií do doby, než byla společnost roku 1859 zrušena parlamentem. Přestože sympatizoval se společensky slabšími, byl přesvědčen, že britská přítomnost v Indii je nutností pro její dobro.⁹ V letech 1865-1868 se stal poslancem dolní komory britského parlamentu, kde se pokoušel uvést své teorie do praxe. Sám toto období hodnotí jako neúspěšné a na další období již nebyl zvolen, proto musel parlament opustit. Rok před tímto odchodem se stal rektorem univerzity St. Andrew's v Edinburghu. Smrt zastihla Johna Stuarta Milla v jižní Evropě, kterou si oblíbil a kde trávil část roku. Zemřel roku 1873 ve Francii v Avignonu po 67 letech života.¹⁰

Mill byl všestranným člověkem, jehož zájmy zasahovaly do mnoha oblastí teoretického i praktického života. Věnoval se logice (*Systém logiky*), politické ekonomii (*Principy politické ekonomie*), etice (*Utilitarismus*), náboženství (*Tři eseje o náboženství*), struktuře společnosti (*Úvahy o vládě ústavní*) a v neposlední řadě svobodě (*O svobodě, Poddanství žen*).

⁶ MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 112.

⁷ MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 316.

⁸ HOLMAN, R. *Poslední klasický ekonom*. In BEDNÁŘ, Miloslav et al. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, č. 53. s. 21.

⁹ SOUSEDÍK, S. *Úvod*. In MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 11.

¹⁰ SOUSEDÍK, S. *Úvod*. In MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 15 – 17.

2 Utilitarismus

Utilitarismus je považován za morální teorii, která je postavena na myšlence konání skutků, jež přinesou co největší dobro pro co největší počet lidí. Skutky by měly přinést maximální dobré účinky. Utilitarismus je kombinací dvou principů. Prvním z nich je konsekvencialismus, „podle kterého je hodnota činu vymezená hodnotou výsledků a následků těchto činů“,¹¹ a druhým principem je hédonismus, který za dobro považuje potěšení.¹²

2.1 Jeremy Bentham

Jeremyho Benthama můžeme zařadit mezi typického představitele sociálního myšlení. Intenzivně se zajímal nejen o sociální podmínky své doby, ale i o prostředí nemocnic, věznic či továren. Sám navrhl několik staveb, z nichž nejznámější je jeho návrh na Panoptikum s dokonalou kontrolou celého prostředí.¹³ Zanechal po sobě velké množství prací. Nejznámějším dílem je *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1789. Měl zkušenosti s advokací, které se projeví na jeho postojích.¹⁴

Jeremy Bentham zastával názor, že lidská přirozenost spočívá v hledání toho, co přináší potěšení, a ve vyhýbání se tomu, co přináší utrpení. Tato přirozenost je přítomna ve všech hlediscích lidského jednání a odbourat ji nelze, a pokud se o to pokusíme, dokáže nám svoji nadvládu. Jsme tedy řízeni na základě bolesti a potěšení a není špatně, když se na těchto základech rozhodujeme. Vše, co nám prospívá a je nám užitečné, se stává dobrem a naopak. Odpírat si potěšení považuje za nemravné a nesprávné, kdežto usilování o něj za rozumné.¹⁵

Podle Benthama máme usilovat našimi skutky o co největší štěstí pro co největší počet lidí. Abychom tohoto dosáhli, předkládá nám „hédonistický kalkul“, podle něhož to lze vypočítat. Stačí si sečíst hodnoty všech slastí, které dané konání přinese jednající osobě, a srovnat je se součtem všech bolestí a utrpení, které mu způsobí. Na základě výsledku můžeme zhodnotit tendenci našeho jednání. Tento postup musíme aplikovat na všechny osoby, kterých se náš čin týká. Pokud převáží slasti a užitek, považuje se za

¹¹ MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 302.

¹² Tamtéž.

¹³ THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004, s. 93 – 94.

¹⁴ MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 308.

¹⁵ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 18 – 19.

dobrý, pokud převáží utrpení, je tomu naopak. Ovšem „*třeba zdůraznit, že později sám pochopil, že takovýto způsob kalkulace v oblasti morálního života není možný, ale této lákavé myšlenky se úplně nevzdal*“.¹⁶ Posledním důležitým faktorem je pro Benthama tzv. norma nestrannosti, která staví blaho všech zúčastněných jedinců na stejnou, rovnou úroveň.¹⁷

Společnost je Benthamem vnímána jako seskupení jednotlivců, a proto je jeho utilitarismus zaměřen spíše na jednání jedince a především na důsledky, které to bude mít pro všechny zúčastněné. Je tedy jedno, zdali něco konám, protože si myslím, že je to z morálního hlediska správné, nebo protože z toho mám vlastní prospěch, pokud bude mít mé jednání stejné důsledky. Řeší tedy jen důsledky a neohlíží se po důvodech.¹⁸ Šťastným člověkem může být kdokoliv, bez jakéhokoliv úsilí být lepším, potřebuje k tomu však poznání toho, jak má uniknout utrpení, kterému se uniknout dá. Jediní, kdo mají přispívat ke štěstí společnosti, jsou v jeho podání zákonodárci. Tomuto přístupu je často vytýkáno, že nepobízí k tomu, aby byl člověk lepší, uspokojuje se jen s tím, čím je.¹⁹

2.2 John Stuart Mill a jeho koncept utilitarismu

John Stuart Mill převzal Benthamovu etickou teorii utilitarismu a právě on rozšířil povědomí o tomto termínu. Jeremy Bentham byl blízkým přítelem jeho otce, a proto není divu, že měl také podstatný vliv na jeho myšlenkový vývoj. Dalo by se říci, že žák předčil učitele, když jeho teorii obohatil například o kvalitativní pohled a dále utilitarismus rozpracovával. Mill nenapsal spis *Utilitarismus* jako ucelené dílo, ale prezentoval ho jako sérii jednotlivých esejí pro veřejnost. První esej publikoval v roce 1861 v časopise *Fraser's Magazine* a postupně zveřejňoval další kapitoly.²⁰

2.3 První princip – štěstí – co je a jak k němu?

Na začátku svého díla Mill poukazuje na problematiku trvající přes dva tisíce let, kterou dodnes nevyřešil ani jednotlivce, ani skupina filosofů. Tato doba započala

¹⁶ MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 313.

¹⁷ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 18-19.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 310.

²⁰ DONNER, W. *Utilitarianism*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. Cambridge University Press, 1998, s. 255.

ve chvíli, kdy Sokrates v diskuzích otevřel otázku nejvyššího dobra. Tato otázka dodnes myslitele rozděluje na dva tábory, a to na zástupce teorie utilitarismu a zástupce zastávající sofistickou morálku. Podobnou neshodu můžeme nalézt i v otázkách prvních principů věd. Mill tvrdí, že je rozdíl mezi vědou, kde předchází fakta teorii, a praktickým uměním, kde je tomu naopak. K praktickým uměním řadí etiku či zákonodárství, kde je potřeba zvolit si první princip a z něj potom určovat charakter veškerého jednání k němu se vztahujícího.²¹

Abychom k principu došli správnou cestou, je potřeba dokázat rozeznat, co je dobré a co špatné. Mravní schopnost či instinkt nám nemůže posloužit v jednáních, kde je třeba rozumu. Ale už jen samotnou existenci tohoto instinktu považuje za spornou. Může nám posloužit leda tak v obecných hlediscích, ale ne v konkrétních situacích. V rámci toho odkazuje na dvě školy, které se shodují v tom, že základem mravnosti je první princip. Liší se však v jeho odůvodňování. V případě první školy - intuitivní- jsou mravní principy evidentní *a priori*, kde postačí porozumět významu termínů. Ve druhé škole - induktivní - odpovídající anglické tradici a empirismu, správné a nesprávné jsou záležitostí pozorování a zkušeností. Obě však souhlasí se stanoviskem, že mravnost musí být vyvozována z principů a existencí mravní vědy. Vzhledem k tomu, že Mill odlišil vědu od praktického umění, myslí praktickou vědou právě praktická umění.²²

Podle Milla jasné poznání tohoto principu v dějinách často chybělo a to vedlo k tomu, že etika byla spíše v pozici potvrzování lidského smýšlení, – „*protože pozitivní i negativní smýšlení lidí silně závisí na tom, jak věci působí podle jejich mínění na jejich štěstí*“.²³

Mill si stanovuje cíl, kterým je předložení důkazů o teorii utilitarismu. Nechce jen popis konkrétních dober, ale především jakýsi důkaz, který by náš rozum donutil souhlasit s touto teorií. Někteří jedinci, kteří chápou užitečnost jako kritérium pro to, co je správné, a pro to co je nesprávné, využívají tento termín jen v omezené formě, kdy je užitečnost opakem potěšení. Mill se snaží dokázat, že užitečnost a štěstí mohou jít ruku v ruce, být v sobě obsaženy a vzájemně se nenegovat. Užitečným je to, co přináší potěšení a odstraňuje bolest. Užitečnost a princip největšího štěstí jako základ mravního

²¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 31 – 33.

²² Tamtéž, s. 34.

²³ Tamtéž, s. 36.

jednání má za to, že „*skutky jsou správné, nakolik přispívají ke štěstí, a špatné, nakolik přispívají opaku*“.²⁴

Tímto problémem se zabývá v prvních kapitolách Utilitarismu, kde formuluje přímou úměrnost mezi spravedlivými činy a následným dosažením blaženosti, což platí i naopak, kdy špatné činy produkují negativa. Tato teze, již Mill běžně prezentuje, však v praxi naráží na mnohé komplikace, které spočívají v přílišné teoretizaci tohoto utilitárního vzorce determinujícího nás k rozhodování závislém na určité akci, jež by modelově splňovala tendence produkovat štěstí.²⁵

Z tohoto vzorce vyplývá, že štěstí považujeme za přítomnost potěšení s absencí bolesti. Tato teorie pojetí života však může v lidech hlubokého citění a snažení vyvolat značnou nelibost, neboť se nedokáží ztotožnit s principem potěšení jako nejvyšším cílem života. Utilitarismus je tedy často kritizován především těmi, kdo nedokáží připustit štěstí a potěšení jako nejvyšší cíl a nedokáží se obejít bez vyššího smyslu života. Pro takovéto jedince je utilitaristická nauka příliš nízká, pro člověka málo vznešená a přirovnávaná k životu zvířat. Mill argumentuje, že již epikurejci věděli, že to, co uspokojí zvířata, neuspokojí člověka. Epikurejské učení přesto nepokládá za dokonalé. Klade větší důraz na potěšení ducha a je nutno ho doplnit o prvky stoicismu i křesťanství, čímž se dostává ke svému rozdělení slastí na základě kvality, a ne pouze kvantity, jak to činil Jeremy Bentham. Odtud pochází také časté označení jeho teorie jako kvalitativního utilitarismu.²⁶

Jak ale rozlišit, které slasti jsou kvalitně vyšší? Na to odpovídá v duchu empirismu. Vychází ze zkušenosti lidí, kteří mají praxi s oběma porovnávanými slastmi, a tím se stávají důvěryhodnými soudci. Ta slast, ke které se přikloní většina, se stává onou kvalitnější. Jedinci znalí obou potěšení upřednostňují bytí, ve kterém se užívá jejich vyšších schopností, tedy kvalitnější potěšení vede ke kvalitnějšímu životu.²⁷

Této rozdílnosti oproti Benthamovi si z českých autorů všímá například i Tomáš Garrigue Masaryk. Ve svém díle *Ideály humanitní* píše: „*Bentham toho nerozlišuje, jemu je lhostejno, jaká slast, jen co možná největší, čím silnější, tím by bylo lépe. Proti tomu namítá například Mill, že jest rozdíl slastí v kvalitě. Myslím, že Mill má pravdu.*“²⁸

²⁴ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 42.

²⁵ WEST, H. R. *An Introduction to Mills Utilitarian Ethics*. New York: Cambridge University Press, 2004, s. 79.

²⁶ MILL J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 43- 45.

²⁷ Tamtéž., s. 46.

²⁸ MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990, s. 35.

Je důležité rozlišovat mezi potěšením a štěstím. Bytost s nižší schopností cítit potěšení má větší šanci na uspokojení, kdežto bytost nadanější si uvědomuje nedokonalost štěstí, kterou se může naučit snášet, pokud to jde. Někteří lidé, kteří jsou schopni vyšších potěšení, stejně upřednostňují nižší. Proč tomu tak je? Podle Milla je to následek slabého charakteru, který volí bližší dobro i přes vědomí, že není tak hodnotné. Demonstruje to na příkladu lidského zdraví a lidského jednání. Zdraví je odsouváno pro potěšení smyslových požitků, přestože lidé vědí, že je jen jedno.²⁹

Podle Milla je posledním cílem principu štěstí, „*kvůli němuž jsou žádoucí všechny ostatní věci – ať máme na mysli své vlastní dobro nebo dobro ostatních lidí - je existence co nejvíce prostá bolesti a co nejvíce plná radosti, a to jak co do kvality, tak do kvantity. ..., Je-li taková existence podle utilitaristického názoru cílem lidského jednání, je nutně také normou mravnosti.*“³⁰ Toto tvrzení by chtěl vztáhnout nejen na lidstvo, ale i na veškeré cítění schopného tvory. Zde si můžeme povšimnout, že Mill dobré považuje za žádané a vyvozuje normu mravnosti z cíle našeho jednání. Postupuje tedy od deskriptivního k normativnímu,³¹ což bývá označováno jako tzv. naturalistický omyl. Naturalistický omyl definoval Georg Edward Moore ve svém díle *Principia ethica*.³² To, že něco je ve smyslu existence, ještě neznamena, že je to dobré. Naturalistický omyl podle Moora spočívá v tom, že se zkoumání toho „co je dobro“ zamění se zkoumáním toho, „co je to být dobrým“.³³ Je zde záměna morálního pojmu za pojem naturalistický, popřípadě metafyzický a k omylu dochází právě tehdy, když se snažíme nalézt vlastnost, popřípadě vlastnosti, které by byly společné všem dobrým věcem.³⁴ Mill ze slova „žádané“ udělal ekvivalent k dobrému a tím pádem by měřítkem dobra měla být míra žádání.

Dále se vyrovnává s námitkou, že štěstí nemůže být racionálním cílem lidského jednání či života. Mill tvrdí, že užitečnost nezahrnuje jen snahy o štěstí, ale také snahy o vyhnutí se či minimalizaci a zmírnění neštěstí. To označuje za druhý cíl utilitarismu, jehož bude zapotřebí, pokud lidstvo bude chtít žít. Neustálé štěstí možné není, ale přesto štěstí dosáhnout můžeme. Štěstí, které můžeme získat, se skládá z okamžiků v našem životě. Může trvat pár hodin nebo dní, ale nikdy není nepřetržité. Jediné, co stojí

²⁹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 49 – 50.

³⁰ Tamtéž, s. 52 – 53.

³¹ SOUSEDÍK, S. *Úvod*. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 174 – 175.

³² ANZEBACHER, A. *Úvod do Etiky*. Praha: Zvon, 1994, s. 251.

³³ Tamtéž, s. 252.

³⁴ KOLÁŘ, P. a V. SVOBODA. *Logika a etika: úvod do metaetiky*. Praha: Filosofia, 1997, s. 81 - 83.

v cestě, aby bylo dosažitelné pro všechny, byla tehdejší špatná výchova a nerovné sociální poměry.³⁵

Měli bychom se vyhnout nadměrnému očekávání, vyvarovat se egocentrického a sobeckého života, jakožto příčin, jejímž vlivem nenalezneme v životě dostatečné potěšení. Ovšem pokud budeme budovat cit pro porozumění společenství, přírodě, umění či historii, bude náš život šťastný. Mohou se vyskytovat také překážky, ale ty je možno odstranit. Chudobu moudrostí, nemoci správnou výchovou, kontrolou škodlivých vlivů a vědou. S první námitkou se tedy vyrovnává tak, že předkládá správné pojetí štěstí. Výhradu, že lidé mohou žít bez štěstí, nepopírá. Dokonce sám přiznává, že tak nedobrovolně žije asi pět procent lidstva, a to i v nejvyspělejších částech světa.³⁶

*„Všechna čest těm, kteří se dokáží sami pro sebe odříci osobní radosti ze života, jestliže takovým odřeknutím důstojně přispívají k růstu štěstí ve světě. Ale ten, kdo takto jedná nebo prohlašuje, že tak jedná, pro nějaký jiný cíl, nezaslouží obdiv o nic více než asketa stojící na sloupu.“*³⁷ Ti hrdinové, kteří se vzdají svého štěstí pro štěstí jiných, pro růst štěstí ve světě, konají v souladu s utilitaristickou naukou. Ovšem ti, kteří tak činí z jiných důvodů, nejsou hodni býti mravním vzorem. Utilitarismus připouští obětovat své dobro pro dobro jiných, ale nepovažuje toto konání za dobro samé. Pro vyjádření utilitaristické mravnosti se odkazuje k biblickému učení: *„Co chcete, aby dělali vám, dělejte vy jim“* a *„Miluj svého bližního jako sebe“*,³⁸ které společně tvoří ideál. K tomuto ideálu se lze přiblížit zákony a sociálním uspořádáním, výchovou, a veřejným míněním, kde by bylo štěstí vlastní a dobro společnosti neodlučitelně spojeno v podvědomí jedinců.³⁹

Námitku, podle které je utilitaristický cíl příliš náročný, Mill vyvrací tvrzením, že nesmíme směřovat pravidlo jednání s jeho motivem. *„Věcí etiky je říkat, co jsou naše povinnosti nebo podle jakého kritéria je můžeme poznat. Žádný etický systém ale nepožaduje, aby jediným motivem všeho, co konáme, byl cit pro povinnost.“*⁴⁰

Štěstí společnosti se skládá ze štěstí jedinců. Málokdo může konat v souladu s utilitarismem pro širokou veřejnost, ale pokud se někomu tato možnost naskytne, je pak od něj očekáváno, že svůj cíl naplní. Rozlišuje hodnotu skutku a hodnocení

³⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 55.

³⁶ Tamtéž, s. 55 – 60.

³⁷ Tamtéž, s. 61.

³⁸ Tamtéž, s. 63.

³⁹ Tamtéž, s. 63 – 64.

⁴⁰ Tamtéž, s. 64.

jednajícího, který skutek vykonává. Je si vědom, že i dobrý člověk může udělat špatný skutek, ale i naopak. V konkrétních případech pak měníme hodnocení ne skutku, ale člověka samotného. S kritikou o bezbožnosti, přestože je sám ateistou, se vyrovnává argumentací: „*Je-li pravdivé přesvědčení, že Bůh si nade všechno přeje štěstí svých tvorů a že toto štěstí bylo cílem při jejich stvoření, pak užitečnost nejen není bezbožná nauka, ale je hlouběji náboženská než kterákoli jiná.*“⁴¹ Je potřeba etiky, aby správně interpretovala boží vůli, která sama o sobě neříká, co je správné.

Užitečnost je někdy označována jako „výhodnost“, což je opět následek špatného pochopení. Výhodností je myšleno něco, co je opakem správného. Jedná se o případy, kdy člověk klade své zájmy nad zájmy společnosti či ostatních a není podstatné, jakým způsobem. Ať už je provedeno činem, lhaním nebo zamlčením pravdy, je zavrženíhodné právě proto, že narušuje lásku k pravdě, která je nejužitečnější. Připouští však existenci výjimek, kdy takové jednání ochrání druhé od většího, nezaslouženého zla, a je nutno tyto výjimky uznat jako výjimky a stanovit jejich hranice.⁴²

Další námitkou, kterou Mill vyvrací je, že před jednáním není čas na to, abychom zjišťovali, jaký dopad vůbec bude toto jednání mít. Podle Milla na to bylo času více než dost, odkazuje na celou existenci lidstva a jeho zkušenosti, v čemž se liší od Benthamova a jeho „hedonistického kalkulu“. „*Za každého jiného předpokladu však lidé museli za tento čas získat pozitivní poznatky o tom, jak některé skutky působí na jejich štěstí. A těmito poznatky, jež takto tradovány, jsou pravidla mravnosti jak pro široké masy lidí, tak pro filosofa, dokud se mu nepodaří najít lepší.*“⁴³ Tyto poznatky lidé neustále zdokonalují a učí se z chyb, které udělali.

V poslední části druhé kapitoly obhajuje utilitarismus proti námitce, „*že utilitarista je schopen učinit ze svého zvláštního případu výjimku z mravních pravidel, když pod vlivem pokušení vidí v porušení nějakého pravidla větší užitečnost než v jeho zachování*“.⁴⁴ Jeho obhajoba stojí na tvrzení, že tuto možnost nabízí stejně tak i jiné etické systémy, které v sobě mají zahrnuté obecné principy.⁴⁵

⁴¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 72.

⁴² Tamtéž, s. 73 – 75.

⁴³ Tamtéž, s. 76.

⁴⁴ Tamtéž, s. 79.

⁴⁵ Tamtéž, s. 79 – 81.

2.4 Touha, prostředek i dobro o sobě

Proč bychom se vůbec měli řídit etickou normou? Co nás váže k morálním pravidlům? Tyto otázky si Mill pokládá ve třetí části svého díla a netýkají se jen utilitarismu, nýbrž jsou součástí každé jiné mravní teorie. Podle jeho názoru by odpovědi měla podat morální filosofie a sám rozčleňuje sankce na vnější a vnitřní. Za vnější sankce považuje naději na přízeň či obavu z nelibosti ze strany našich bližních nebo ze strany Vládce univerza. Zařazením Boha do vnějších sankcí staví utilitarismus do pozice, kdy ho mohou přijmout i věřící, a znovu připomíná důležitost výchovy a vzdělání. Vnitřní sankcí je cítění, které je v nás a je podstatou svědomí. Jedná se o nepříjemný pocit s různou intenzitou, který cítíme, pokud přestoupíme povinnosti. Jeho odpověď na otázku, co je sankcí této konkrétní normy, zní: „*Totéž, co je sankcí všech ostatních norem – cítění lidí ve svědomí.*“⁴⁶ Zároveň však připouští existenci lidí, kteří potřebný cit nemají, a jakákoliv mravnost na ně má vliv jen díky vnějším sankcím.

Ale odkud pochází? Podle zastánců intuicionismu je nám vrozený. „*Filosofičtí zastánci této teorie totiž shodně tvrdí, že intuitivní poznání se týká principů mravnosti, a nikoli jednotlivostí*“⁴⁷ a dále uvádí, „*jednomyslně totiž uznávají, že rozsáhlá část mravnosti souvisí s ohledem k zájmům našich bližních*“.⁴⁸ Tedy není potřeba s nimi dále diskutovat. Mill se však sám domnívá, že mravní cítění je získané stejně jako schopnost mluvit, myslet či stavět města. Považuje ji za schopnost, která vzniká spontánně a pomocí výchovy se rozvíjí a kultivuje, nebo naopak je také možné ji směřovat špatným směrem.⁴⁹

Přestože se Mill snaží do své koncepce, jak jsme si mohli povšimnout, zapracovat svědomí, je kritizován Rawlsem, který vznáší výtku, že se snaží obejít bez intuice. Podle něj se bez intuice v některých situacích nelze obejít a užitečnost není jediným kritériem, podle kterého činíme svá rozhodnutí.⁵⁰

Přirozený základ cítění pro utilitaristickou mravnost spatřuje Mill v sociálním cítění lidí, v touze po jednotě, která neustále nabírá na síle především díky rozvoji civilizace. Každý člověk vnímá sám sebe jako člena společenství, vnímá svou existenci jako společenství mezi rovnými, které se neustále posouvá dopředu, až nebude možné

⁴⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 87.

⁴⁷ Tamtéž, s. 89.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 90 – 91.

⁵⁰ RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 36.

žít jinak a lhostejnost ke druhým zcela vymizí. Stejně tak bude odmítáno i bezpráví a spolupráce bude běžnou záležitostí, díky níž se upřednostní kolektivní zájmy nad individuálními. „*Posilováním sociálních vazeb a zdravý společenský růst působí, že každý jednotlivec má silnější osobní zájem, aby v praktickém životě bral zřetel k blahu druhých, ale také ho vede, aby stále více ztotožňoval své cítění s jejich dobrem nebo alespoň se stále větší pozorností k němu.*“⁵¹

V budoucnosti by tedy mělo ubývat lidí, kteří by stavěli své zájmy nad zájmy druhých, a dobro ostatních bude pro nás přirozeností. Pro dosažení takového společenství je nutné podporovat zlepšování politických poměrů, které odstraňují zájmové střety a právní nerovnosti, a podporovat cítění jednoty stejně, jako bylo podporováno náboženství, tedy zaměřit výchovu, instituce i veřejné mínění na prostředí, kde toto cítění bude hlášáno i konáno.⁵²

Dále připomíná tvrzení, že „*nemožnost důkazu úsudkem je vlastní všem prvním principům, všem prvním premisám našeho poznání, stejně jako prvním premisám našeho jednání*“.⁵³ Za premisy poznání považuje určitá fakta a díky tomu se může odvolávat na naše smysly či vědomí. Lze ale z tohoto vycházet v otázkách po tom, co je žádoucí? Za jedinou věc, která je žádoucí jako cíl, považuje štěstí a vše ostatní jen za prostředek. Jeho názorem je, že každý člověk si žádá své štěstí a to autorovi jako důkaz stačí. Na základě tohoto zároveň staví štěstí na roveň dobra, tedy obecné štěstí považuje za dobro pro společnost jako celek. Tímto „*štěstí prokázalo svůj nárok, že je jedním z cílů jednání, a tedy také jedním kritériem mravnosti*“.⁵⁴ Ovšem zatím neprokázalo, že je jediným cílem, což by podle teorie utilitarismu mělo být, a prokázalo by se tím, že by si lidé nežádali nic jiného než jej. Proto Mill přichází s příkladem ctnosti, na kterém se snaží ukázat, že lidé si žádají i jiné věci než jen štěstí.

To však nepovažuje za špatné, chápe ji za kýženou a měli bychom po ní toužit nesobecky. Ctnost může být vrcholným prostředkem pro konečný cíl, ale také se může stát pro některé jedince dobrem o sobě. Tvrdí, že štěstí má mnoho součástí a ctnost může být jedním z nich, „*a u těch, kteří žijí nesobecky, se takovou součástí stala, touží po ní a milují ji ne jako prostředek ke štěstí, ale jako součást svého štěstí*“.⁵⁵

⁵¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 93.

⁵² Tamtéž, s. 94 – 95.

⁵³ Tamtéž, s. 98.

⁵⁴ Tamtéž, s. 99.

⁵⁵ Tamtéž, s. 101 – 102.

Tedy není odlišnosti v touze po štěstí a v touze po ctnosti. Láska k ctnosti je podle jeho názoru nejdůležitější pro obecné štěstí. Podobný postoj zaujímá i vůči lásce k penězům, moci či slávě s tím rozdílem, že jsou respektovány do chvíle, dokud se nestanou škodlivými. Vše, co žádáme, žádáme jako prostředek ke štěstí nebo jako součást štěstí samotného. Tímto dokazuje, že štěstí je jediným cílem lidského jednání, jehož měřítkem je podporování štěstí, a zároveň „*šťestí musí být kritériem mravnosti, protože část je obsažena v celku*“.⁵⁶ Isaiah Berlin se k této části také vyjadřuje, ovšem upozorňuje na úvahy, které Mill nebere v potaz. „*Jestliže je jediným kritériem štěstí, potom lidské oběti anebo upalování čarodějnic v časech, kdy se tyto praktiky mohly opřít o silné citění veřejnosti, bezpochyby ve své době přispěly ke štěstí většiny. Nemáme-li žádné jiné kritérium, pak je otázka, zda povraždění stařen (spolu s nevědomostí a předsudky, které je učinily přijatelným) anebo pokrok vědění a racionality (jenž zabránil podobným hnusným skutkům, ale zbavil lidi utěšujících iluzí) více přihodil na váhu štěstí, pouhou záležitostí úřednického výpočtu.*“⁵⁷

Vůle a žádost jsou odlišné věci, „*že člověk s pevnou ctností nebo kterýkoliv jiný člověk s jasnými cíli uskutečňuje své cíle, aniž uvažuje o potěšení, které má, když na ně nazírá, nebo které očekává z jejich dosažení*“.⁵⁸ Sám Mill vnímá vůli jako aktivní jev, kdežto žádost považuje za stav pasivní citlivosti. Vůle z žádosti vznikla, ale může se od ní natolik oddělit, že se stane samostatnou a zároveň příčinou toho, že lidé něco konají jen proto, že to chtějí, a vůle se stává jakým si zvykem, zvykem, který je bez uváženého rozhodnutí a může vést ke zvyku neřestného či zhoubného požitku. Existují však i případy, kdy chtění není v rozporu s obecným blahem, jedná se o osoby s pevnou ctností a jejich sledování cílů nikterak neškodí. To ale nemění fakt, „*že vůle je na počátku zcela produktem žádosti*“.⁵⁹

Tolik k člověku s pevnou vůlí a nyní obrací pozornost k člověku, jehož ctnostná vůle je slabá a nespolehlivá. Takového člověka musíme přivést k tomu, aby si žádal ctnost, ukážeme ji jako zdroj potěšení, její nedostatek jako zdroj nelibosti, například vyvoláme zkušenost, v níž bude potěšení přirozeně spojené s ctností. „*Jinými slovy, tento stav vůle je prostředek k dobru, nikoli dobro samo o sobě, a proto není v rozporu s naukou.*“⁶⁰

⁵⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 106.

⁵⁷ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999, s. 305.

⁵⁸ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 107.

⁵⁹ Tamtéž, s. 109.

⁶⁰ Tamtéž, s. 110.

2.5 Utilitaristická spravedlnost

V páté kapitole spisu *Utilitarismus* se Mill zabývá problematikou vztahu mezi spravedlností a užitečností. Mimo jiné zde prezentuje myšlenku podporující utilitarismus v etickém kontextu jako souvislost dodržování morálních zásad, čímž předpokládá spravedlnost v dlouhodobém horizontu spojenou s účelem dosažení maximální blaženosti.⁶¹

Většina myslitelů vnímá spravedlnost jako vnitřní kvalitu věcí, která má existenci v přirozenosti jako něco absolutního. Je to něco, co se s užitečností neshoduje. Mill považuje za zdroj spravedlnosti jakýsi cit a rozhodne se hledat společnou vlastnost spravedlivého či nespravedlivého jednání, aby mohl posoudit, odkud pochází a proč spravedlnost působí na lidi větší závazností. Je nutné znát, co je podle obecných názorů vnímáno jako spravedlivé a nespravedlivé. Za spravedlivé považuje respektování zákonných práv druhých a za nespravedlivé jejich porušování. Ovšem mohou existovat zákony, které jsou „špatné“, a názory na porušení takového zákona jsou různorodé. Proto je možné obecně předpokládat, že takovéto zákony jsou nespravedlivé a nemohou být posledním kritériem pro spravedlnost. V těchto případech máme tzv. *morální právo*, kdy i jeho porušování se pokládá za nespravedlivé.⁶² Ve třetím případě nalezneme známé rčení, „každému podle jeho zásluh“. Podle toho by měl být dobrem odměněn člověk, který koná dobro, a zlem by naopak měl být potrestán ten, kdo koná zlo. Případy, kdy dobrem oplácíme zlo, Mill jako ateista nepovažuje za spravedlnost, nýbrž jen „za případ, kdy se vzdáváme požadavků spravedlnosti na základě jiných pohnutek“.⁶³ Další nespravedlnost vidí v nedodržení daného slova. Našeho závazku nás může zbavit jen větší povinnost nebo nevhodné chování druhé osoby očekávající dobrodiní.

Za nespravedlivé považuje i být stranický, tedy je třeba nezaujatého jednání a ti, kteří jsou v roli rozhodujícího o odměně či trestu, by měli brát v potaz jen ohledy, které se v konkrétní situaci jeví jako patřičné.⁶⁴ Ovšem John Rawls považuje tuto interpretaci za nesprávnou a roli „nestranného soucítícího pozorovatele“ odsuzuje. Dle jeho názoru existuje i jiné řešení, jak zajistit nestranné posouzení našich činů, a jako pokračovatel

⁶¹ WEST, H. R. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. New York: Cambridge University Press, 2004, s. 147

⁶² MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 111 – 117.

⁶³ Tamtéž, s. 117.

⁶⁴ Tamtéž, s. 118 – 119.

tradice společenské smlouvy píše: „*Můžeme říci, že nestranným soudem je takový soud, který odpovídá principům, které by byly vybrány v původním stavu.*“⁶⁵ Je důležité zmínit, že pro Rawlse je původní stav rovnosti hypotetickou situací, k níž patří, že nikdo neví, jaké místo zaujme ve společnosti, jaké bude mít třídní postavení. Nikdo nezná svou inteligenci či sílu, nikdo netuší, co a jak bude. A právě zde byly dohodnuty principy spravedlnosti.⁶⁶ Proto bychom měli podle Rawlse definovat nestrannost z hlediska soupeřících stran.⁶⁷

S nestranností je v úzkém spojení i idea rovnosti, kterou mnoho lidí považuje za podstatu spravedlnosti. V tomto případě je spravedlnost vnímána lidmi velmi odlišně a vždy odpovídá jejich pojmu užitečnosti. „*Ti, podle nichž užitečnost vyžaduje rozdílnost ve společenském postavení, nepokládají za nespravedlivé, že bohatství a společenská privilegia jsou rozdělována nestejně, zatímco ti, kteří vidí tuto nerovnost jako neužitečnou, vidí ji také jako nespravedlivou.*“⁶⁸

Protože pojem „spravedlnost“ je velice obsáhlý a je složité naleznout to, co je spojující vlastností mezi věcmi, které jsou jí označovány, hledá Mill pomoc v etymologii tohoto slova. Při svém výzkumu dochází k závěru, že ve většině jazyků je souvislost mezi slovem spravedlnost a slovem zákon. Domnívá se, že původním kritériem pro definování spravedlnosti byla shoda se zákonem. Bylo tomu tak u Hebrejců, kteří věřili, že tyto zákony pocházeli od Nejvyšší bytosti. Rozdílné to bylo však u Řeků a Římanů, kteří si uvědomovali, že zákony byly a jsou vytvářeny lidmi, již nejsou neomylní a mohou vytvářet špatné zákony. „*Proto se cit nespravedlnosti nespojí se všemi přestupky proti zákonu.*“⁶⁹ Ale pojem spravedlnost lidé vztahují na mnoho věcí, které nejsou upravené zákonem a ani toho není potřeba. V takových situacích dáváme sami najevo své sympatie, tedy vyjadřujeme svůj i obecný nesouhlas, čímž se snažíme viníka a jeho zlo napravit. To se však netýká jen spravedlnosti a nespravedlnosti, nýbrž podle Milla pojem trestní sankce patří ke každému nesprávnému jednání, které by mělo být trestáno, „*když ne zákonem, pak odsouzením druhých lidí; když ne veřejným míněním, pak výčitkami vlastního svědomí. To je, jak se zdá, rozhodující bod v rozlišování mezi mravností a prostou užitečností.*“⁷⁰

⁶⁵ RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 119.

⁶⁶ Tamtéž, s. 21 – 22.

⁶⁷ Tamtéž, s. 119.

⁶⁸ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 120.

⁶⁹ Tamtéž, s. 123.

⁷⁰ Tamtéž, s. 125.

Tímto autor definuje rozdíl mezi mravností obecně a oblastmi užitečnosti. Představuje nám obecné dělení mravní povinnosti, tedy dělení na povinnosti dokonalé a nedokonalé. Mezi nedokonalé jsou řazeny takové skutky, které jsou bez časového omezení, jsou ponechány na naší svobodné vůli a nezakládá se na nich žádné právo. Kdežto dokonalé jsou, jak píše, „*takové povinnosti, na jejichž základě některá osoba nebo některé osoby nabývají odpovídající právo*“.⁷¹ Toto rozlišení se podle jeho názoru ukáže jako odpovídající rozdíl mezi spravedlností a mravní povinností.

Po představených úvahách považuje za charakteristický rys citu spravedlnosti právo, respektive touhu trestat bezpráví a přesvědčení o existenci osoby, které bylo bezpráví způsobeno. Tuto touhu považuje za projev přirozených pudů, „pudu sebeobrany a citu sympatie“, které máme společné s živočichy. To, co nás odlišuje od zvířat, je zaprvé naše širší schopnost sympatizovat s ostatními jedinci a za druhé rozvinutější rozum, díky kterému mají naše city širší dosah. Tyto schopnosti nám umožňují chápání společenství i společnosti a zajištění její ochrany jako ochrany sama sebe. Prání trestat v citu pro spravedlnost není samo o sobě mravním, nýbrž je mravním tím, že se podřizuje sociálním sympatiím. Pokud bychom měli jen přirozené citění, které by nebylo zdokonaleno mravně, odsuzovali bychom bez rozdílu vše, co by nám bylo nepříjemné.⁷² Spravedlnost podle Milla tedy potřebuje dvě věci, „*pravidlo jednání a cit, který je sankcí pravidla. První věc, pravidlo, musí být společná všem lidem a musí být zaměřena k jejich dobru. Druhá věc, cit, je touha, aby všichni, kdo přestupují pravidla, byli potrestáni*“.⁷³ Pojem práva podle Milla zahrnuje dva prvky, a to způsobenou škodu někomu a touhu po potrestání. Pokud má někdo právo na nějakou věc, znamená to mít nárok na ochranu od společnosti pro vlastnictví dané věci, ať už pomocí zákonů, výchovy či veřejného mínění. Jako liberalista uvádí příklad na ekonomice a politice „laissez faire“, kdy společnost má jedinci zajistit, aby mu nebylo jinými znemožněno vydělat si, kolik může. Na otázku, proč by to vůbec měla společnost dělat, neodpovídá jinak, než že se jedná o obecnou užitečnost, která má jedincům zajišťovat bezpečnost, již vyžaduje každý člověk. Tím nám poskytuje i odpověď, co činí cit pro spravedlnost tak silným.⁷⁴ Rawls však upozorňuje na to, že právo je tu definováno jako to, co maximalizuje dobro, a dobro zde nezávisí na právu,

⁷¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 127 – 128.

⁷² Tamtéž, s. 129 - 132.

⁷³ Tamtéž, s. 134.

⁷⁴ Tamtéž, s. 136 – 137.

podle jeho názoru veškeré teologické teorie takto nesprávně definují vztah dobra a práva.⁷⁵

Často je užitečnost charakterizována jako nejistá norma, kterou si může každý vykládat různě, a za jistotu jsou považovány neměnné a neovlivnitelné příkazy spravedlnosti. S tímto se Mill vyrovnává několika příklady, na kterých demonstuje, že názory na spravedlnost a nespravedlnost se liší. Svou snahu dokázat odlišnost začíná u trestního práva, kdy někteří zastávají názor, že trestání pro odstrašení druhých je nespravedlivé. Za spravedlivé považují jen trestání, které vede k dobru trestaného. Jiní toto neuznávají a tvrdí, že pokud je někdo dospělý, tak nikdo nemá právo rozhodovat o tom, co je pro něj dobré kromě jeho samotného. Třetím příkladem je stanovisko, které zastává, že trestat vůbec je nespravedlivé, protože trestanec si charakter ne zvolil, nýbrž se jím stal díky nesprávné výchově. Zároveň se tu dotýká i otázky svobodné vůle, které se podrobněji věnuje ve svém samostatném díle *O svobodě*.⁷⁶

Další oblastí, kde nalézá rozdílné pojetí spravedlnosti, je ekonomie, konkrétně tedy otázka mzdového ohodnocení. Nalézá dvě stránky spravedlnosti, kde na jedné straně je to, co má člověk spravedlivě dostat, a na druhé straně je to, co má společnost spravedlivě dát. O tom, které východisko zvolit, může rozhodnout podle jeho názoru jen sociální užitečnost. Poslední oblastí, kterou jako příklad uvádí, je vybírání daní. Jedni považují za spravedlivé progresivní zdanění, druzí konstantní. Opět se snaží poukázat na fakt, že každý jedinec za spravedlivé považuje něco jiného, a proto píše, že „z tohoto zmatku je jediným východiskem utilitarismus“.⁷⁷

V závěru poslední části svého díla dochází k definici spravedlnosti. „*Spravedlnost je jméno pro určité kategorie mravních pravidel, které se týkají bezprostředněji základních skutečností lidského blaha, a proto je jejich závaznost nepodmíněnější než závaznost všech ostatních pravidel praktického života.*“⁷⁸ Mill považuje morální pravidla za nezbytná pro lidské blaho víc než cokoli jiného. Považuje je za hlavní prvek, který určuje celek sociálního cítění lidí, a pokud budou dodržována, bude udržován i mír.

Tato mravní pravidla považuje za obsah povinnosti spravedlnosti. Také uvedenou nestrannost řadí k povinnostem spravedlnosti, protože ji považuje za nutnou podmínku pro plnění ostatních. Všechny případy spravedlnosti vnímá jako případy

⁷⁵ RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 27 – 28.

⁷⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 138 – 140.

⁷⁷ Tamtéž, s. 143 – 146.

⁷⁸ Tamtéž, s. 147.

užitečnosti a „rozdíl je ve zvláštním citu, který je spojen s případy spravedlnosti, a nikoli s případy užitečnosti“.⁷⁹ Tímto považuje princip užitečnosti za prokázaný.

⁷⁹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 157.

3 Svoboda

Mezi nejznámější díla Johna Stuarta Milla můžeme jednoznačně zahrnout spis *O svobodě*. Toto dílo pojednává především o svobodě sociální, neboli o povaze a hranici moci, která náleží společnosti oproti jednotlivci. Tuto otázku považuje za klíčovou pro svou dobu i budoucí a zároveň za zanedbanou, již byla věnována slabá pozornost.⁸⁰

3.1 Tyranie většiny

Mill nám představuje pohled na pojetí svobody starších časů, kdy „*svobodou se rozuměla ochrana proti tyranství panovníků*“.⁸¹ Lidé přestali považovat absolutistickou nadvládu za nutnou a přirozenou. Podobný postoj zastává i ve svém díle *Poddanství žen*, kde tvrdí, že původní stav spočíval na právu silnějšího a že „*první slabá stopa citu, že výše postavený jest povinen přiznati nějaké právo podřízeným, se ukázala tehdy, když okolnostmi donucen byl něčím se jim zavázati*“.⁸²

Občané se dožadovali moci odvozené z vůle lidu, tedy demokracie, které během krátké chvíle dosáhli. V této formě vlády se vyskytuje možnost sesazení vládnoucích v případě nespokojenosti lidu. To by mělo zaručovat, že zájmy vládnoucích nebudou proti zájmům občanů. Ovšem to negarantuje svobodu jedince, a proto se autor obává tzv. tyranie většiny, tedy zvyku lidí zákonně uznávat veřejné mínění a smýšlení, které může omezovat svobodu i individualitu jedince v nové společnosti. Berlin však upozorňuje, že „*Mill a jeho žáci hovořili o ‚tyranii většiny‘ a o tyranii ‚převažujícího mínění a cítění‘ a nespatořovali valného rozdílu mezi tímto stavem a jakýmkoliv jiným druhem tyranie, která vniká do lidských aktivit i za svatými hranicemi soukromého života*“.⁸³

Podobnou kritiku zmiňuje i Giovanni Sartori, který rozlišuje pojem ve třech oblastech, a to v kontextu ústavním, hlasovacím a sociálním. Millův pojem podle Sartoriho mínění spadá do kontextu sociálního. Výtku, kterou k němu vznáší, je především to, že jeho pojetí „tyranie většiny“ nemusí být jen v demokracii. Může se objevit v jakémkoliv společenství. Podle Sartoriho se tento fenomén objevoval

⁸⁰ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 5.

⁸¹ Tamtéž, s. 6.

⁸² MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 14.

⁸³ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999, s. 269.

ve společenství ještě před demokracií. Millovo chápání „tyranie většiny“ označuje podle něj vhodněji za „tyranii společnosti“.⁸⁴

Ve svém díle *Úvahy o vládě ústavní* upozorňuje i na další úskalí, která tato forma zastupitelské vlády může skrývat, a shrnuje je do dvou hlavních bodů: „*předně je to všeobecná nevědomost a neschopnost, nebo, mírněji řečeno, nedostatečné duševní schopnosti kontrolujícího sboru; za druhé je to nebezpečí, že sbor může být ovlivňován zájmy, které se nedají ztotožnit se všeobecným blahem veřejnosti*“.⁸⁵

Individuální svobodu Mill považuje za nutnou podmínku pro správný vývoj. Pro zachování rovnováhy je potřeba jasného oddělení hranic dohledu společnosti a individuální nezávislosti. Pokud by tato hranice nebyla definována, došlo by k ovládnutí ne sebou samým, ale druhými, což by odpovídalo jisté formě útlatku. Pokud chceme zabránit útlatku veřejného mínění a smýšlení, měli bychom si určit předpisy chování.⁸⁶

Jaké by měly tyto předpisy být? To je jedna z nejméně zodpovězených otázek. Odpověď jedné doby či jedné země nemusí odpovídat druhé době nebo druhé zemi, což si mnozí neuvědomují, a svá pravidla vnímají jako samozřejmost bez nutnosti jejich odůvodnění. City jsou upřednostňovány před důvody a požadavky lidí na chování druhých vychází z potřeb jedinců či společnosti. A proto píše, „*nikdo si nepřizná, že měřítkem jeho úsudku jest jenom vlastní záliba*“.⁸⁷ Takovéto jednání označuje za „všeobecnou bezzásadovost“, která má za následek nemožnost rozhodnout, kdy je která strana v právu. Millovo řešení je jednoduchá zásada, kterou Ian Shapiro označuje jako „princip škody“.⁸⁸

Tato zásada má za úkol objasnit, kdy může společnost využívat donucovacích prostředků na jednotlivce, a to ať už formou zákonů nebo veřejného mínění. Znění zásady je, „*že za prvé jedině sebeobrana opravňuje lidi, jednotlivě nebo ve sdružení, omezovati svobodu ostatních; že za druhé smíme jedině tenkrát, chceme-li zlo od jiných odvrátiti, použití násilí proti členu spořádané obce*“.⁸⁹ Za vlastní chování zodpovídáme společnosti podle Milla jen tou částí, která se dotýká druhých, a to, co se dotýká jen nás

⁸⁴ SARTORI, G. *Teoria demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 134 – 138.

⁸⁵ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda, 1992, s. 79.

⁸⁶ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 7 – 11.

⁸⁷ Tamtéž, s. 12.

⁸⁸ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 50.

⁸⁹ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 18.

samotných, je naší záležitostí. Kritériem jednání každého je „užitečnost v nejširším smyslu, zakládající se na trvalých zájmech člověka jako bytosti schopné vývoje“.⁹⁰

Mill předpokládal, že organizovaná lidská společnost a její právní a politické uspořádání má za cíl poskytnout každému jednotlivci bezpečnost v právním slova smyslu, což znamená, že si každý občan nese svůj podíl zodpovědnosti, která by měla zaručovat kolektivní bezpečnost. Z toho vyplývá rovněž podstata trestního práva.⁹¹

Trest je vhodný, pokud někdo do těchto zájmů zasahuje. Je to důvod, proč by se jeho vlastní svoboda měla omezit. Ale existují i činy, za jejichž nevykonání následuje také trest. Mezi tyto skutky řadí vydání svědectví či záchranu člověka před smrtí.

Podle Shapira byl Mill přesvědčen, „že v této zásadě je uznáván princip škody, neboť co je v zájmu člověka jako pokrokové bytosti, musí být objeveno pomocí vědy, a svoboda je toho podstatnou podmínkou. Kdo podporuje individuální svobodu, směřuje po nejjistější cestě k rozvoji poznání, a poznání je naopak zase životní podmínkou pro pokrok užitečnosti.“⁹²

Dále ať už budeme tyto zásady nazývat jakkoliv, dnes si jejich odepření představit neumíme a slovy Berlina jim „bude společné co nejširší přijetí proto, že jsou v evoluci člověka zakotvena tak hluboce, že dnes již tvoří bytostnou součást toho, co míníme normální lidskou bytostí“.⁹³

V Millově pojetí svobodné společnosti jsou tři oblasti lidské svobody, na které je nutné brát zřetel. První oblastí je svoboda myšlení a cítění, do níž řadí i svobodu vyjadřování a publikace. Druhou oblastí je svoboda volby povolání, při níž nesmíme působit zlo druhým. Do třetí oblasti řadí svobodu „spolčování se“, pokud to opět nezpůsobuje zlo. „Jedině ta svoboda je hodná svého jména, která nebrání hledati svého dobra vlastním způsobem, jímž nezkracuje se právo jiných a jímž nekříží se usilování těchto o vlastní právo.“⁹⁴ Tuto pasáž můžeme považovat za důkaz, že Mill považuje svobodu za prostředek ke štěstí a svou utilitaristickou tradici neopouští, neboť dále píše: „Lidstvo lépe pochodí, dovolí-li každému tak žiti, jak chce, nežli nutí-li každého, aby žil tak, jak se líbí ostatním.“⁹⁵ Friedrich August Hayek se k takovému smýšlení pozitivně vyjadřuje ve svém díle *Právo, zákonodárství a svoboda*, kde píše: „To, že svoboda může

⁹⁰ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 20.

⁹¹ RYAN, A. *Mill in liberal landscape*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998 s. 502.

⁹² SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 51.

⁹³ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999, s. 271.

⁹⁴ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 23.

⁹⁵ Tamtéž, s. 23 – 24.

*být zachována jedině tak, že se s ní bude nakládat jako s nejvyšším principem, který nesmí být obětován jednotlivým výhodám, plně pochopili vůdčí liberální myslitelé 19. století.*⁹⁶

3.2 Svoboda myšlení

Milla můžeme označit za odpůrce jakéhokoliv vnucování či omezování názorů a myšlenek, ať už veřejným míněním nebo vládou samotnou. Každý by měl mít vlastní názor, který může vyjadřovat, a nikdo by mu v jeho nároku neměl bránit. „*Kdyby veškero lidstvo bylo jedno mínění a pouze jediný by se odchyloval, nemělo by lidstvo k tomu většího práva uložit mu mlčení, nežli on celému lidstvu.*“⁹⁷ Důvodem, proč by se neměl potlačovat názor druhých, je především fakt, že nikdo není neomylný. Nikdy nevíme, zdali jsme dosáhli konečného poznání. Potlačování myšlení i názorů by vedlo k tomu, že bychom se nepoučili z chyb a nemohli bychom nalézt pravdu v případě, že se mýlíme. Vlastníme schopnost usuzování proto, abychom si mohli vytvořit vlastní závěr, abychom tuto vlastnost využívali. Názor, podle něhož řídíme naše chování, bychom měli považovat za pravdivý, ale jak píše: „*Jest to velký rozdíl, pokládáme-li nějaký názor za pravdivý, poněvadž nebyl nikdy vyvrácen žádným pojednáním ani polemikou, nebo předpokládáme-li jeho správnost proto, abychom nedopustili jeho vyvrácení.*“⁹⁸

Historie ukázala, že názory, které byly považovány za správné, správné nebyly. To však nepovažuje za neřešitelné. Lidstvo je schopno své chyby napravit pomocí zkušenosti a diskuze, která nám umožní porozumění. Konfrontace názorů je pro Milla nutným aspektem, který vylepšuje a rozšiřuje nejen pravdivé názory. „*Naše nejlépe odůvodněná přesvědčení nemají lepší záruky své pravdivosti nad to, nežli když ustavičně zvou lidi k tomu, aby zkoušeli jejich nejhlubší základ.*“⁹⁹

Svobodu myšlení považuje za prostředek pro hledání pravdy, když píše o názoru různé pravdivostní hodnoty, že „*jakmile nebude podroben mnohostranné, úplné a smělé diskusi, bude existovati jako mrtvé dogma, nikoliv jako pravda živá.*“¹⁰⁰

Představuje nám tři situace, které mohou nastat při otázce pravdivosti. Názory druhých mohou být pravdivé a v takovém to případě musí být vyslyšeny, aby se mylné

⁹⁶ HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Academia, 1991, s. 61.

⁹⁷ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 29.

⁹⁸ Tamtéž, s. 34.

⁹⁹ Tamtéž, s. 37.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 60.

mínění mohlo napravit. Názory druhých nemusí být pravdivé, přesto by měly zaznít. Za prvé z důvodu argumentace druhé strany, proč takovéto stanovisko vůbec zastává, a za druhé by i názory, které jsou již dlouho považované za pravdivé, měly být otevřené kritice, konfrontaci i případné nápravě. Posledním, a podle Millova mínění nejčastějším případem, jsou názory, které jsou zčásti pravdivé a zčásti nepravdivé. Pak tedy považuje za lepší přiklonit se ke slabší straně, protože ta, která to je, „zastupuje nejzanedbanější zájmy a onu stránku lidských záležitostí, které jsou právě v tomto okamžiku vystaveny nebezpečí, že budou na svém právu zkráceny“.¹⁰¹ Ale jak se domnívá Isaiah Berlin, „ani tento argument nezapůsobí na ty, kdo se domnívají, že absolutní pravda je jednou provždy odhalitelná, ať už metafyzickým, nebo teologickým argumentem, nebo nějakým přímým vhladem nebo vedením určitého způsobu života – anebo, jak věřili Millovi učitelé, vědeckými či empirickými metodami“.¹⁰²

Přestože Mill považuje pravdu za důležitou, uvědomuje si její nedostupnost a nemožnost absolutního poznání a vyjadřuje se k ní takto: „Ve skutečnosti jest výrok o nepremožitelnosti pravdy oproti každému pronásledování jenom právě jednou z pohodlných nepravd, kterou opakuje jeden po druhém tak dlouho, až nabudou obecné platnosti, čemuž však veškerá skutečnost odporuje.“¹⁰³ Že hledání pravdy pro autora není prioritou číslo jedna, komentuje i Shapiro, když píše: „Vskutku pro Milla je ze všeho nejdůležitější hledat způsoby jak podporovat a rozvíjet individualitu, protože očekával, že pokroky poznání a rovnostářské účinky šířícího se vzdělání povedou k růstu konformity.“¹⁰⁴

Můžeme říci, že svoboda slova je pro pravdu stejně důležitá jako svoboda projevu, tedy svoboda vyjadřování, díky které dospíváme k poznání a pochopení. Vyslyšením názoru se totiž dovídáme leda tak o jeho existenci, ale nic o jeho pravdivosti. Tyto motivy vedly Milla k touze po svobodném myšlení a vyjadřování jakožto i součásti lidského duchovního a morálního vývoje kupředu.

3.3 Svoboda jednotlivce a jeho jednání

Svoboda myšlení a vyjadřování má být neomezená. Se svobodu jednání je to ovšem komplikovanější. Mill pro ni nežádá tolik svobody jako pro mínění, naopak „i

¹⁰¹ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 82.

¹⁰² BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999, s. 300.

¹⁰³ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913, s. 48.

¹⁰⁴ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 51.

*mínění ztrácejí nárok na volnost, jakmile okolnosti jsou takové, že vyjádřiti je znamená pozitivní popuzování k nějakému zločinu“.*¹⁰⁵ Jednání zasahuje do života druhých mnohem více než názory a diskuze, a proto jednání nesmí nespravedlivě ubližovat druhým. Takovéto činy mohou být právem odsouzeny společností, která může zasáhnout.

V Millově pojetí je každý jedinec zodpovědný za své konání nejen vůči společnosti, ale i vůči sobě samému. Člověk by měl rozvíjet své schopnosti, a proto kritizuje společnost, která je zvyklá na své jednání a nic na něm nechce měnit. Důvodem, proč je společnost v tomto ohledu konzervativní, je podle Milla především to, že si tato pravidla pro jednání sama vytvořila. Ovšem to, že změnu nechce společnost, neznamená, že jednotlivec má stejný názor, a proto by mu v tom neměla bránit. Předchozí generace by měly předávat své zkušenosti mladším, kteří si tyto informace, až dospějí, přizpůsobí sobě a svému charakteru a budou jednat podle svého uvážení.¹⁰⁶

*„Tradice a zvyky jiných svědčí až do jistého stupně o tom, čemu se naučili svou zkušeností. O ně se opírá domněnka, a proto mají nárok, aby jich jednotlivce co nejvíce dbal.“*¹⁰⁷ Každý by si však měl hledat vlastní cestu, jelikož zkušenost nemusí být příliš obsáhlá a může být špatně vykládána, nemusí se jednotlivci hodit z důvodu výjimečného charakteru či výjimečných okolností, nebo je jen zvykem, čímž se jednotlivec připravuje o možnost volby. A právě volbu považuje za to, co rozvíjí *„schopnost pozorovací, schopnost úsudku, rozeznávání, duševní čilost a dokonce mravní hodnocení“.*¹⁰⁸ Pokud bychom se tedy pevně drželi jen zvyků a tradic, náš rozvoj by nebyl dostatečný. *„Lidská přirozenost nerovná se stroji zkonstruovanému podle modelu, aby přesně vykonával práci, nýbrž stromu, který musí růsti a vyvíjeti se na všechny strany následkem působení sil, které jej činí živým organismem.“*¹⁰⁹ Podle Berlina se ukazuje, *„že celý Millův přístup k lidské společnosti nespočívá na představě opakování identického vzorce, nýbrž na vědomí, že lidské životy neustále podléhají nedokonalosti, sebeproměně a novosti“.*¹¹⁰

Nejde ale jen o to, co konáme, ale i jakým způsobem konáme a jak ke svým rozhodnutím přistupujeme. Nestačí jen rozum, nýbrž je zapotřebí i citů a vášní, které

¹⁰⁵ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 3 – 4.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 3 – 7.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 10.

¹¹⁰ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999, s. 301.

jsou součástí naší individuality. Ovšem člověk se často ptá, co je ve společnosti běžné, místo aby si kladl otázky typu: „*Co odpovídá mé náklonosti? Co souhlasí nejlépe s mým charakterem nebo s mým smýšlením? Co by dovolilo nejvyšší a nejlepší části mé bytosti svobodně se vyvíjeti, růsti a dařiti se?*“¹¹¹ Místo hledání sebe sama se jedinci raději přizpůsobují společnosti. Mill se obával, že originalita a individualismus vymizí, že nebude žádné vlastní cítění ani vlastní rozhodování. V jeho pojetí bez individualismu není žádného vývoje společnosti ani jedince.

I pro ty, kteří svobodu nežádají, je svoboda výhodnou. Mill argumentuje, že se mohou něčemu přiučit, protože originalitu považuje za cennost. Dále budou objevovány nové pravdy, a díky experimentům se dostane „*osvícenějšího jednání, lepšího vkusu a zralejšího náhledu*“.¹¹² Prozatím nikdo neprokázal, že bylo dosaženo nejvyšší dokonalosti, a tak je stále co zlepšovat. „*Geniální lidé dnes i za všech jiných dob byli malou menšinou, ale abychom ji měli, musíme vzdělávati tu půdu, z které rostou. Genius dýchá volně jen v atmosféře svobody*“.¹¹³ Mill si uvědomoval časté nepochopení originality, ovšem kdyby ji chápal úplně každý, nebyla by to originalita. Je důležité, aby si lidé uvědomili, jaké dobro přináší, a nepotlačovali ji.

Masový charakter stávajících či vznikajících společností považoval za hrozbu, a proto také tolik vyzdvihoval důležitost individuality. „*V přítomné době ztrácí se individuum v masse. V politice platí to již za obecně známou věc, že veřejné mínění ovládá svět*“.¹¹⁴ A dále se k veřejnosti a jejímu mínění vyjadřuje takto: „*Veřejnost dnes více než jindy ráda konstruuje všeobecná pravidla chování a činí nátlak, aby každý plnil předpisy*“.¹¹⁵ Obával se situace, kdy veřejné mínění bude na stejné úrovni jako státní moc. Řešením, aby k této situaci nedošlo, je podle Milla potřeba, aby si voliči při volbě svého kandidáta uvědomili, že „*nečiní moudře, trvají-li na naprosté názorové shodě mezi svým zástupcem a sebou jako na podmínce, za níž si podrží poslanec své místo*“.¹¹⁶

Pokud národ nemá individuality, zastaví se. Netvrdí, že se změny nedějí. Naopak. Pokrok své doby si uvědomuje, proto nekritizuje svou zemi za to, že by nepřipouštěla pokrok, ale jedinečnost. Obává se vymizení různorodosti a originality nejen v myšlení, ale i v jednání.¹¹⁷

¹¹¹ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 13.

¹¹² Tamtéž, s. 18.

¹¹³ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 21.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 28.

¹¹⁶ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda - Libertas, 1992, s. 159.

¹¹⁷ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 29 – 33.

3.4 Hranice zasahování společnosti

K problematice, kde se nachází meze zasahování společnosti do života jednotlivce, se Mill zprvu vyjadřuje velmi krátce. „*Individualitě má náležet ta část života, jež týká se předem zájmů individua; společnosti zas část ona, jež týká se hlavně jí.*“¹¹⁸ Člověk může být potrestán v případě, že poruší práva druhého nebo nesplní své závazky. Ale jak v jednotlivých situacích poznáme, kdy se situace týká společnosti a kdy je na úrovni svého pole? V Millově pojetí žádný člověk „není úplně izolovanou bytostí“, a následky jeho jednání se budou vždy týkat minimálně jeho nejbližšího okolí. Ovšem dle jeho názoru často sahají mnohem dál. „*Poškodí-li svůj majetek, způsobí zlo těm, kdož měli přímo nebo nepřímo z něho prospěch a zmenšuje pravidelně větším nebo menším obnosem obecné prostředky společnosti.*“¹¹⁹

I snižováním své fyzické a psychické způsobilosti působí jedinec škodu nejen například svým bližním, ale i obci, pro kterou se stává zbytečným, ne-li nadbytečným. „*Když vášeň hry, opilství, nemírnost, nečistota, lenivost škodí lidskému štěstí a zdržují lidský pokrok právě tak jako mnohé nebo většina činů zákonem zakázaných, proč by se neměl zákon pokusiti, potlačiti tyto nepravosti aspoň do té míry, pokud prakticky se to dá provésti bez obtěžování společnosti?*“¹²⁰

Mill v tomto ohledu zastává liberální stanovisko. Každý by si měl sám uvědomovat, co je pro něj vhodné, a každý by si měl jít svou cestou. Neměli bychom trestat opilství samo, nýbrž opilství, které způsobuje zlo druhým. Individuální záležitosti by měly náležet jen dané osobě, protože zásahy zvenčí by nemusely být správné. Nikdo nemůže cítit tak, jak cítí druhý. „*Zkrátka všude, kde se objeví určitá škoda nebo nebezpečí nějaké škody pro druhé osoby nebo pro obecnost, tam říše oprávněné svobody narazí na hranice a tam počíná panství morálky a zákona.*“¹²¹

3.5 Aplikace

Mill svoji práci rozděluje na základě dvou principů. Prvním principem je, že „*Individuum neodpovídá za své činy společnosti, pokud nedotýkají se zájmů osob druhých*“.¹²² Druhým principem je, že „*Individuum zodpovídá za činy takové, které jsou*

¹¹⁸ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 36.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 45 – 46.

¹²⁰ Tamtéž, s. 46 – 47.

¹²¹ Tamtéž, s. 49.

¹²² Tamtéž, s. 70.

na újmu zájmům jiných a může býti podrobena trestu společenskému nebo zákonnému, pokládá-li jej společnost za nutný ke své ochraně“.¹²³ Nevztahuje to však na obchodní sféru, pokud se neužívá prostředků, které jsou v rozporu se zákonem. Omezování obchodu je nátlakem, který je zlem.

Ale která společenská pravidla zabrání podvodům nebo zaručují povinnost bezpečnostních pravidel? Žádná. Není jich však potřeba, protože tyto záležitosti podle Milla náleží nám samotným. Prodej jedu, který by mohl být snadno zneužitelný, nezakazuje. Předměty se škodlivými látkami jsou nadepsané. Pokud by byl jejich prodej na lékařský předpis, už by se nevyplatil. Millovo řešení je zaznamenání množství a kvality prodávaného předmětu a jména i adresy kupujícího. Opilost, která může být nebezpečná, by měla být trestaná. Pokud opilý člověk používá násilí, s každým opakujícím se činem, který pod vlivem alkoholu způsobí, by se podle Milla měl trest zvyšovat. I nedodržení svých povinností by podle Milla mělo být trestáno, přestože se daná osoba nedopouští násilí. Podobně smýšlí i v záležitostech čistě osobních, které se druhých netýkají. Mill i nadále předkládá konkrétní příklady, na kterých se snaží přiblížit, co by podle jeho mínění společnost měla respektovat a co ne. Dotýká se otázek otroctví, nabádání, výchovy a především zásahů státu.¹²⁴

Předkládá tři zásadní důvody, proč by stát neměl zasahovat do jednání. Nejlépe úkol zvládne ten, jenž na něm má vlastní zájem. Za druhé, snahy o uskutečnění jistého úkolu rozvíjí schopnosti jedince a působení vlády směřuje k „uniformování“. Poslední námitkou a zároveň nejdůležitější je zabránění růstu státní moci. *„Každé nové konání, které rozmnožuje činnost vládní, rozšiřuje okruh vlivu jejího na naděje a obavy občanů a proměňuje více a více činnou a snaživou část jejich v povolnou massu.“*¹²⁵

Pojímání jedince jako svobodného individua Milla přivádí k závěru, že pomoci institucí při rozhodování je netřeba. Považuje ji za neúčinnou, ať už pro něj samotného, nebo pro společnost celkově.

¹²³ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 71.

¹²⁴ Tamtéž, s. 73 – 97.

¹²⁵ Tamtéž, s. 100.

4 Rovnost

Pojem rovnocennosti u Milla prolíná celou jeho prací, přesto se mu však konkrétně věnuje až v díle *Poddanství žen*. Toto dílo se dá pojmout jako formální protest proti dosavadním zákonům, které se týkaly manželství. Inspiroval ho k tomu také vlastní sňatek s Harriet Taylorovou v roce 1851.¹²⁶

4.1 Přirozenost, nebo umělý výtvar?

Mill se ve svém díle zaměřuje na problematiku rovnosti mezi mužem a ženou, přičemž sám zastával názor, „že zásada, která řídí nynější společenské poměry mezi oběma pohlavími – právní podřízenost jednoho pohlaví druhému – jest sama bezprávním a nyní jednou z hlavních překážek pokroku lidského a že by měla býti nahrazena zásadou úplné rovnosti“.¹²⁷ Veřejné mínění však považuje podřízení žen mužům téměř za přirozené. Přirozenost je zde míněna jako „zakořeněný zvyk a hluboký cit“, který se Mill pokusí právě tímto dílem vyvrátit.

Nerovnost, která v jeho době byla mezi opačnými pohlavími, vyrostla z faktu, že historicky byla žena vždy muži poddána. „Zákony a systémy politické počínají se vždy uznáním existujících poměrů mezi jednotlivci. Proměňují to, co bylo pouze fyzickým faktem, v zákonné právo, dají tomu sankci společnosti a snaží se hlavně tato práva veřejnými a organisovanými zařízeními zabezpečiti a tím nepravidelné a nezákonné spory fyzické síly odstraniti.“¹²⁸ Mužské otroctví bylo zrušeno, kdežto ženské otroctví přešlo k závislému vztahu na muži. Mill tento vztah označuje za „trvajícím primitivní stav otroctví“, který je jen zmírněný. Kritizuje křesťanství, že i přes své velké skutky, „nedovedlo dosáhnouti, aby lidé méně mezi sebou válčili nebo nemučili tak krutě svých nevolníkův a, jestliže mohli, i měšťanův. Nemohla je přiměti, aby se vzdali vykonávání své moci: i moci zápasící i moci vítězné. K tomu nemohli nikdy býti přivedeni, pokud konečně sami přemoženi silou větší.“¹²⁹

Lidé si velmi málo uvědomují, že právo silnějšího zde bylo klíčem k jednání. Tímto vznikl i politický systém. Ovšem dnes by si nikdo nedokázal představit, že instituce a zvyky byly zavedeny právě na právu síly. Námitku, že nelze srovnávat

¹²⁶ SHANLEY, M. L. *The subjection of women*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998, s. 396.

¹²⁷ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 3.

¹²⁸ Tamtéž, s. 10.

¹²⁹ Tamtéž, s. 15.

mužskou nadvládu s jinými formami moci, zavrhuje. Podle některých je poddanost ženy přirozená. S tím nesouhlasí. Argumentuje, že každá vláda si připadala přirozená a i otroctví bylo kdysi přirozené. Za přirozené považuje společnost to, na co je zvyklá, a „jelikož podřízení žen mužům jest všeobecným zvykem, zdá se přirozeně býti každá odchylka od něho nepřirozenou“.¹³⁰ Argument, že ženy se podřizují dobrovolně, odsuzuje. Značná část žen ho již nepřijímá a hlásí se o svá práva. Mnohé ženy byly vychovány k potlačení svých snah a „žádná podrobená třída nežádala nikdy úplné svobody najednou“.¹³¹ Muži využili všech možných prostředků, jako je výchova, vzdělání i pohlavní přitažlivost, aby mohli uplatňovat svou nadvládu. Veřejné mínění by přece nemělo souhlasit s tím, že když se někdo narodí jako žena, má automaticky omezené možnosti a nemůže se rovnat s mužem. Ani dosavadní zkušenost nehovoří ve prospěch tohoto systému. „Zkušenost vůbec nemůže rozhodovati o dvou směrech, pokud je tu jen zkušenost o jednom z nich.“¹³²

Mill reaguje na argumenty podporující přirozenost nerovnosti mezi pohlavími řadou humanitních důvodů. Rovnost práva muže a ženy je podle něho ztělesněna v důležitosti lidského přátelství, náklonnosti, vzájemnosti, reciprocitě a společné existenci. Jedině tak je podle Milla možný rozvoj a pokrok člověka. Mill je hluboce přesvědčen o tom, že jakýkoliv liberální režim by měl tyto aspekty respektovat.¹³³

Předsudky o přirozenosti ženy Mill označuje „věcí naprosto umělou – výsledkem násilného potlačování v jistém směru, nepřirozeného podněcování v směru jiném“.¹³⁴ Ženy by měly mít stejná práva jako muži už jen proto, „že znalost, které nabyti mohou muži o ženách, jaké jsou a jaké byly a jaké by mohly býti, jest velmi nedokonalá a povrchní a nebude tomu jinak, pokud ženy samy nepovědí vše, co jim pověděti jest“.¹³⁵

4.2 Manželství – vstup do otroctví

Mill je zastáncem rovnoprávnosti žen, uvědomuje si, že ženy jsou omezovány nejen zákony, ale i zvyky a veřejným míněním. Hájí jejich přípuštění k libovolnému zaměstnání i jejich rovnost v rodinných poměrech. Ale nepředstavuje nám jen silnou

¹³⁰ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 22.

¹³¹ Tamtéž, s. 24.

¹³² Tamtéž, s. 35.

¹³³ SHANLEY, M. L. *The subjection of women*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998, s. 418.

¹³⁴ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 36.

¹³⁵ Tamtéž, s. 44.

kritiku dosavadních zákonů, nýbrž představuje i svou vlastní koncepci rovného manželství, která je podobná demokratickému pohledu jednadvacátého století.

Po dlouhou dobu se s ženami jednalo neuctivě, obzvlášť když se žena vnímala jako majetek, který mohl otec „prodat“. Podle starého práva Anglie byl muž pánem ženy. V případě, kdy žena zabila svého muže, byla potrestána trestem nejvyšším. Tyto praktiky byly opuštěny, ale ženy nedostaly rovná práva jako muži. Z žen se staly služky svých mužů.

Žena tak „*Slibuje mu před oltářem poslušnost až do smrti a jest k ní po celý život zákonem přidržována*“.¹³⁶ Žena má omezená vlastnická práva, i když lze je obejít v případě vyšších vrstev prostřednictvím smluv. Přesto podle zákona cokoliv nabyde, je majetkem muže. Ženě nenáleží děti, ty jsou také majetkem muže a bez jeho svolení pro ně nemůže nic udělat. Ani v případě úmrtí, pokud muž neuvede do závěti jinak, nemůže být jejich zákonnou opatrovnící. Přestože se vyskytovala možnost zákonného rozvodu, byla velmi finančně nákladná a tím pádem byla možná jen pro nejvyšší třídy. Nebylo žádného zákona, který by zbavil ženu jejích povinností ani v případech dlouhodobého týrání. Ovšem toto je výklad jen zákonného postavení žen. Netvrdí, že se tak děje v každém uzavřeném manželství. Láska mohla tyranii manželství velmi zmírňovat.

Manželství má být postaveno na základě rovnosti nejen z důvodu, aby nedocházelo k přetváření a potlačování přirozenosti ženy, ale i protože jen takové společenství „*jest jedinou školou pravého mravního smýšlení*“.¹³⁷ Rovnost v manželství přispívá ke štěstí obou zúčastněných a despotická moc muže nad ženou, která panuje, nebude odstraněna, pokud nebudou mít ženy stejná práva jako muži.¹³⁸ „*Přirozeným uspořádáním jest rozdělení moci mezi oba.*“¹³⁹ Millovu rovnost by měla zajistit takzvaná čirá idea demokracie, která „*podle své definice je vláda nad veškerým lidem skrze veškerý rovně zastoupený lid*“.¹⁴⁰

4.3 Povolání podle své vůle

Dalším bodem, který vyzdvihuje, je připuštění žen k zaměstnáním, v nichž mohli zatím působit jen muži. Mínění, že ženy jsou v takovýchto oblastech neschopné,

¹³⁶ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 51.

¹³⁷ Tamtéž, s. 71.

¹³⁸ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913, s. 90.

¹³⁹ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 66.

¹⁴⁰ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda – Libertas, 1992, s. 93.

je jen míněním společnosti, která je chce udržet v aktuálním postavení. Duševní schopnosti jsou na stejné úrovni, ať už se jedná o muže, či ženy. Nepřipouštět ženy k libovolnému zaměstnání je neprospěšné nejen pro ženy samotné, ale i pro společnost. Kromě pracovních příležitostí Mill také prosazuje realizaci žen ve veřejném životě, neboť právě jejich specifické vlastnosti mohou být společensky prospěšné.¹⁴¹ Domnívá se, že pokud uspěje v této oblasti, uspěje i v oblastech odlišných.¹⁴²

Právo volit své zastupitele je něco jiného než být volen. Mill považuje právo výběru svých zastupitelů za formu sebeobrany, která by neměla být nikomu odeprána. Ženy mají právo zvolit si muže, jenž jim bude do konce života vládnout, tak proč by nemohly mít právo volební? Ženy přece nebudou volit příliš odlišně od mužů, a pokud ano, tak jen v otázce týkající se žen. Předpokládané mentální rozdíly považuje za následek výchovy. Je nejistota mezi tím, co je ženám vlastní, a co je uměle vytvořené. Ženy neměly možnost ukázat své schopnosti v sochařství, malířství či filosofii, tudíž nemůžeme soudit. Královna Alžběta dokazuje opak. Postavení, jež zastává, je pro ženu ojedinělé, ale přesto svou způsobilost prokázala.¹⁴³

Argument, že ženy jsou přecitlivělé, a tudíž nezpůsobilé k praktickým výkonům, Mill obrací proti mužům. Ptá se, zdali jsou přecitlivělí muži způsobilí k těmto úkonům, přece v takovéto situaci by mělo být zacházeno s oběma stejně. Příklad podává na národnostech s různou intenzitou temperamentu. Ovšem vyšší temperament neznamená, že se jim nedaří hůře než druhým.¹⁴⁴

Další námitkou, kterou se Mill zabývá, je tvrzení, že ženský mozek je menší než mozek muže a tím pádem má žena menší duševní schopnosti. Toto tvrzení vychází z předpokladu drobnější postavy ženy, na což Mill reaguje slovy: „*víme přece, že působnost orgánu nezávisí pouze na velikosti jeho, ale také na činnosti*“.¹⁴⁵ Diskuze o relativitě velikosti mozků mužů a žen je tedy podle Milla bizarní a například současná britská filosofka Julia Elizabeth Annas považuje tuto diskuzi za doslova „ubohou“.¹⁴⁶

¹⁴¹ SHANLEY, M. L. *The subjection of women*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998, s. 406.

¹⁴² MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 86 – 90.

¹⁴³ Tamtéž, s. 91 – 97.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 102 – 107.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 111.

¹⁴⁶ SHANLEY, M. L. *The subjection of women*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998, s. 407.

Millovy pádné argumenty by mohly povzbudit spousty žen v jeho době, ale sám píše: „*Nedá se očekávat, že by se ženy obětovaly emancipaci žen, pokud nebude značný počet mužů ochotným v tomto podniku s nimi se spojit.*“¹⁴⁷

4.4 Užitečnost svobodné ženy

Podle Milla se nalezne mnoho jedinců, kterým tyto argumenty stačit nebudou, a budou se tázat, jaká z toho plyne výhoda, pokud ženy dostanou svobodu. Za první výhodu považuje upravení poměru spravedlnosti, odstranění pocitu nadřazenosti a získávání moci společně s autoritou na správném principu, jímž jsou myšleny zásluhy člověka, ne rodinný původ. Druhým prospěchem „*bude, že se zdvojnásobí řada duševních upotřebitelných schopností k vyšším službám lidstva*“.¹⁴⁸ Povznese se tak především intelektuální síla, jež povede k lepšímu vzdělání žen i mužů, a pokrok se bude posouvat kupředu.

Pokud by ženy nedostaly svobodu, mohl by vymizet jejich morální vliv, který mají i v období nesvobody. Vliv, který vlastní, je dvojího druhu. První vliv označuje jako „*zjemňující*“, který směřuje proti válkám. Druhým vlivem je odvaha a vojenská cnota, kterou ženy v mužích vzbuzují. Z těchto dvou vlivů vzniká podle Milla „*ideál rytířskosti*“, který je vrcholem „*vlivu ženského na mravní zušlechtění lidstva; a kdyby ženy zůstati měly v podřízeném postavení, bylo by toho velmi litovati, že zásada rytířskosti zmizela; neboť ona jediná ze všech byla způsobilá umírniti demoralizující vliv tohoto stavu*“.¹⁴⁹

Mill je zastáncem jednoznačné rovnosti mezi mužem a ženou. Společnost, ve které žil, kritizoval za neustálé nucení ženy se sebeobětovat a potlačovat svou přirozenost. Ideální manželstvím bylo pro Milla žití dvou partnerů „*tak, že každá může těšiti se někdy blahu, hleděti na výši druhého a míti střídavě potěšení, býti vůdcem na cestě zdokonalování, nebo býti vedenu*“.¹⁵⁰ Byl tedy nejen pro rovnoprávnost v manželství, ale i ve společnosti. Přestože se mohou Millovy argumenty zdát zastaralé pro dnešní svět, ještě se najdou společenství nebo alespoň jednotlivci, kteří této ideji nejsou zcela nakloněni.

¹⁴⁷ MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, s. 132.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 139.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 144.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 160.

Závěr

Cílem této bakalářské práce je přiblížení a interpretace hlavních myšlenek anglického představitele utilitarismu devatenáctého století Johna Stuarta Milla. Tento významný myslitel se narodil do doby, v níž docházelo k rozvoji a změnám v mnoha oblastech. Změny, které v této době probíhaly, rozhodně ovlivnily Millův postoj. Nejenže se nebál vyjádřit své postoje, ale sám se snažil žít v souladu s nimi. Mill patří mezi osobnosti, jež stály u zrodu moderní demokracie, která je pro nás v současné době běžným pojmem.

První část práce přibližuje Millův život, který ovlivňoval jeho myšlení a utváření etiky. Díky pevné výchově otce se Mill stal intelektuálním člověkem s mnoha zájmy a byl brzy veden k teorii utilitarismu Jeremyho Benthama. Mill byl následovníkem utilitarismu, ale v jeho smýšlení přišel zlom neuspokojení z této teorie. Přestal vnímat snahu o vyhýbání se bolesti a utrpení za bezprostřední cíl lidského života. Začal utvářet vlastní koncepci, které ho naplňovaly a zároveň obsahovaly princip užitečnosti, který nikdy zcela neopustil. Poměrování vnějších okolností již nebylo hlavní náplní, nyní vnímal i vnitřní pocity a vlastní přesvědčení. První Millova krize měla tedy za následek tendenci revidovat otcův i Benthamův utilitarismus.

Stručnou charakteristiku Benthamovského utilitarismu představují ve druhé části, kde se zároveň podrobněji věnují konceptu Millova utilitarismu. Mill vychází podobně jako Bentham z toho, že naše jednání spočívá ve chtění. Ovšem na rozdíl od Benthama dokáže o štěstí uvažovat v dlouhodobém horizontu a rozlišuje jeho kvalitu. Bentham zastával názor, co nejvíce štěstí, pro co nejvíce lidí, a stejně postupuje i Mill ve svých úvahách. Jde od individuálního štěstí k obecnému. Zůstává ale však otázkou, jestli je opravdu možné dosáhnout všeobecného štěstí a zdali vůbec existuje. Mill tvrdí, že každý člověk chce vlastní štěstí a každý člověk souhlasí s tím, že jeho štěstí nemá ubližovat ostatním.

V další části bakalářské práce se věnují širšímu pojetí svobody a rovnosti. Mill na svobodu hledí liberálním pohledem a pojem svobody dělí na tři oblasti. Oblast duševní, oblast vlastního názoru a jednání a oblast svobodného sdružování se. V každé oblasti se Mill snaží hájit rozvoj schopností, jimiž člověk disponuje. Podporuje vývoj jedince ve všech oblastech a snaží se stanovit hranice, kdy mohou být práva svobody jedince omezeny společností. Obává se nejen demokratické vlády ale i většinového mínění či většinové morálky. Uvědomoval si, jakou moc dokáže mít masa a jak by

mohli ohrozit jedince a jeho rozvoj. Podobně se staví i k ženě, která je pro něj stejným člověk jako kdokoliv jiný. Měla by mít stejná práva, protože bez nich nikdy nebude moci dokázat to, co by si přála.

Mill byl přesvědčen o nutnosti osobní svobody jedince. Dokázal se na člověka dívat komplexněji a snažil se pochopit veškeré jeho citění. Stejně tak hleděl i na společnost. Vnímal nejen rozumovou stránku, ale kladl důraz i na citovou stránku, která je nedílnou součástí člověka.

Seznam literatury

- ANZERBACHER, A. *Úvod do Etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- BEDNÁŘ, M. et al. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, č. 53. ISBN 80-86547-57-4.
- BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: PROSTOR, 1999. ISBN 80-7260-004-4.
- HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia, 1991.
- HOLMAN, R. *Poslední klasický ekonom*. In BEDNÁŘ, Miloslav et al. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, č. 53. ISBN 80-86547-57-4.
- KOLÁŘ, P. a V. SVOBODA. *Logika a etika: Úvod do metaetiky*. Praha: Filosofía, 1997. ISBN 80-7007-100-1.
- MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-036-3.
- MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otto, 1913.
- MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otto, 1913.
- MILL, J. S. *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890.
- MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.
- MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. ISBN 80-205-0267-X.
- MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901.
- MIEDZGOVÁ, J. *Klasický utilitarismus*. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0.
- RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9.

REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0.

RYAN, A. *Mill in liberal landscape*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-0-511-22258-0.

SARTORI, G. *Teoria demokracie*. Bratislava: Archa, 1987. ISBN 80-7115-049-5.

SHANLEY, M. L. *The subjection of women*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-0-511-22258-0.

SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0716-6.

SOUSEDÍK, S. *Úvod*. In MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.

SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-0-511-22258-0.

THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6.

WEST, H. R. *An Introduction to Mills Utilitarian Ethics*. New York: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-82832-5.

Resumé

This work focuses on the topic of ethics in John Stuart Mill works, particularly on: Utilitarianism, On Liberty and The Subjection of Women. These books reflect Mill's attitude to society and an individual. The first part introduces his life and aspects that influenced his works. The second part focuses on Mill's mentor Jeremy Bentham and Mill's utilitarianism. In his work called Utilitarianism Mill introduces principles on which it is based and tries to defend Bentham's utilitarianism while implanting his own thoughts into it. The main goal of utilitarianism is to find happiness for as many people as possible. The third part interprets Mill's attitudes towards freedom and usefulness which it can bring. This part is focused on the work On Liberty, where Mill presents the freedom of thought, individual and action. The fourth part addresses Mill's view on the issue of equality in the society of the 19th century and arguments in favour of having them.